

Wat is de invloed van het opleidingsniveau op de ontslagbeleving?

Vermaut, D. (2004). *De invloed van het opleidingsniveau op de ontslagbeleving: een empirisch onderzoek.* (zie ook website NIS).

Een job hebben biedt verschillende voordelen. Men krijgt de kans om samen met andere mensen iets te realiseren, zichzelf hierbij te ontplooiën en routine in het dagelijks leven te creëren. Wanneer de job wegvalt, verdwijnen deze voordelen eensklaps. De meeste mensen hebben het er daarom uitermate moeilijk mee wanneer ze plots door hun werkgever aan de deur worden gezet. Jobverlies kan zowel op de korte als op de lange termijn gevolgen hebben. Wij hebben ons toegelegd op het onderzoeken van de gevolgen van een onvrijwillig ontslag op de korte termijn, zijnde op de ontslagbeleving.

van hun kant hechten vaak meer belang aan het psychosociaal voordeel van het hebben van een job dan lagergeschoolden. Op basis van deze en andere verschillen naargelang opleidingsniveau vermoeden we dat onvrijwillig ontslagen worden voor personen van diverse opleidingsniveaus niet identiek hetzelfde teweegbrengt.

Om een duidelijk beeld te krijgen van de invloed van het opleidingsniveau op de ontslagbeleving zijn we gestart met het overlopen van de bestaande kennis omtrent het

thema ontslagbeleving, en het belang van de factor opleidingsniveau hierbij. De gevolgen van een onvrijwillig ontslag zijn te voelen op zowel het psychisch, lichamelijk als het sociaal welzijn van een mens. We hebben ook gezocht naar wat reeds geweten was omtrent de ijverigheid bij het zoeken naar een nieuwe job. Op basis van de verzamelde kennis hebben we onze hypothesen opgesteld.

Probleemstelling

Opvallend is dat de hoge werkloosheid in België onevenwichtig verdeeld is tussen de verschillende opleidingsniveaus. Meer bepaald ligt de werkloosheidsgraad van laaggeschoolden veel hoger dan van de rest van de beroepsbevolking. Dit heeft ons aan het denken gezet over de vraag of onvrijwillig ontslagen worden los van de hoge werkloosheidsgraad niet zwaarder of juist minder zwaar is voor laaggeschoolden dan voor de andere opleidingscategorïën.

Het is namelijk zo dat voor personen met een verschillend opleidingsniveau, bepaalde aspecten van een job niet allemaal even belangrijk zijn. We denken hierbij aan het financieel voordeel van een job, dat doorgaans crucialer is bij een lagergeschoolde dan bij een hogergeschoolde. Hogergeschoolden

Beschrijving van het onderzoek

Onderzoeksmodellen

Onderzoeksmodel 1: overgang werken-werkloos zijn

Wanneer iemand geconfronteerd wordt met een ingrijpende gebeurtenis zoals een ontslag en hij hierdoor psychisch onder druk komt te staan, kan dit

zich manifesteren in psychische problemen (o.a. Mathers en Schofield, 1998). We definiëren de psychische belasting dus als de mate waarin iets als zeer ingrijpend wordt ervaren. Er is zowel een financiële als een psychosociale oorzaak voor de grote impact die een onvrijwillig ontslag kan hebben. De voornaamste reden op psychosociaal vlak blijkt het gebrek aan tijdsstructuur te zijn.

We hebben de mogelijke gevolgen opgedeeld in drie categorieën: de psychische, fysische en sociale effecten. Bij de psychische gevolgen hebben we gezien dat vrijwel alle mogelijke symptomen van psychische belasting kunnen optreden als gevolg van een onvrijwillig ontslag. Effecten die specifiek van toepassing zijn op de situatie van een onvrijwillig ontslag zijn de daling van het gevoel van eigenwaarde en de verandering van het algemeen beeld dat men heeft van arbeid. Psychische problemen kunnen zich ook uiten in iemands gedrag. Men kan bijvoorbeeld verslaafd worden of in de criminaliteit terecht komen.

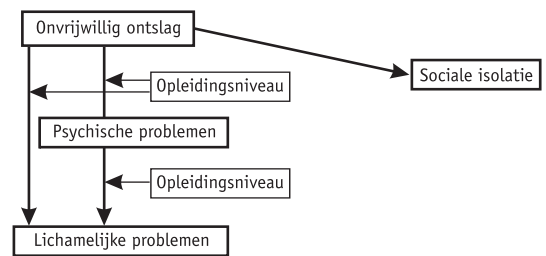
Wie onder een serieuze psychische druk staat, kan dit ook merken doordat hij last begint te krijgen van bepaalde lichamelijke kwaaltjes. In het ergste geval kan het ontslag één van de oorzaken zijn van een sterfgeval. Een laatste set effecten heeft betrekking op de sociale omgang. De belangrijkste conclusie is dat mensen die geconfronteerd worden met een onvrijwillig ontslag, vaak eerst werkende personen gaan mijden, maar dat ook werklozen hetzelfde lot kunnen ondergaan.

In wat volgt onderzoeken we dus de mate waarin het opleidingsniveau de relatie tussen een onvrijwillig ontslag en de achteruitgang van het algemeen welzijn beïnvloedt. We kijken ook of de voorspellende kracht van psychische problemen voor lichamelijke problemen varieert tussen de drie opleidingscategorieën.

Daarnaast letten we op de richting van het verband tussen een onvrijwillig ontslag en het algemeen welzijn. Er is namelijk enerzijds de meest voor de hand liggende optie dat onvrijwillig ontslagen worden het algemeen welzijn negatief beïnvloedt. Daarnaast is er echter vaak ook een selectie-effect werkzaam. Dat houdt in dat mensen met bijvoorbeeld gezondheidsproblemen minder gemakkelijk een job vinden en vaak ook sneller bij de ongeluk-

kigen horen wanneer er ontslagen moeten vallen. Omdat het bestaan van dit selectie-effect nog niet echt sluitend is aangetoond, hebben we ons beperkt tot de sociale oorzakelijkheidshypothese.

Figuur 1.
Schematische voorstelling onderzoeksmodel 1

Bron: Vermaut, D. (2004). Invloed van het opleidingsniveau op de ontslagbeleving: een empirisch onderzoek.

Onderzoeksmodel 2: Overgang werkloosheid-werken

Het tweede model bekijkt het zoekgedrag. Hierbij beperken we ons tot één relatie, zijnde de relatie tussen het aantal sollicitaties en de kans die men zichzelf na deze sollicitaties nog geeft op hertewerkstelling. Het klinkt aannemelijk dat naarmate iemand een groter aantal vruchteloze sollicitaties achter de rug heeft, zijn subjectieve kans op hertewerkstelling gestaag zal afnemen. We hebben het verband onderzocht tussen het opleidingsniveau en de invloed van het aantal sollicitaties op de subjectieve kans op hertewerkstelling enerzijds, en de rechtstreekse invloed van het opleidingsniveau op de zoekijverigheid en de subjectieve kans op hertewerkstelling anderzijds.

Methodologie

Data omtrent ontslagbeleving van een 250-tal Vlamingen werden verzameld a.d.h.v. een enquête, verspreid via outplacementbureaus, de VDAB en de drie representatieve vakbonden in België. Er werden vijf afhankelijke variabelen gecreëerd. Sommigen konden rechtstreeks worden bepaald, voor andere was factoranalyse nodig. Vervolgens werden regressieanalyses uitgevoerd om de in-

vloed van het opleidingsniveau te bekomen. Hierbij werden de controlevariabelen geslacht, arbeidsmarktpositie van de partner, leeftijd, jobtevredenheid en periode sinds ontslag gebruikt om de invloed van het opleidingsniveau te kunnen isoleren.

Variabelen

Bij elke variabele werd een variantieanalyse uitgevoerd met als factor het opleidingsniveau. Om de tekst beperkt te houden, hebben we de resultaten van deze en andere variantieanalyses achterwege gelaten.

Afhankelijke en onafhankelijke variabelen

We hebben ervoor gekozen om de psychische belasting die een onvrijwillig ontslag veroorzaakt, niet op te nemen als mediërende variabele tussen het onvrijwillig ontslag en het psychisch, fysisch en sociaal welzijn. De psychische belasting is namelijk eerder een abstract begrip en in plaats daarvan kwantificeren we enkel de uiting van deze psychische belasting: concrete psychische, fysische en sociale problemen. Vervolgens gaan we na of de mate waarin iemand dergelijke problemen ondervindt, afhankelijk is van het opleidingsniveau.

Opleidingsniveau

De steekproef werd ingedeeld in drie categorieën. De categorie laaggeschoolden groepeert de mensen met maximaal een diploma lager secundair onderwijs. De middelbaargeschoolden zijn diegenen met hoogstens een diploma hoger secundair onderwijs. De categorie hooggeschoolden ten slotte bevat de personen met een diploma hoger onderwijs of een universitair diploma. De steekproef was random verdeeld over de drie opleidingsniveaus. Er werd gebruik gemaakt van dummyvariabelen om in de regressieanalyses de opleidingscategorie te kunnen aanduiden.

Psychisch en fysisch welzijn

Elke geënquêteerde moest voor een aantal stellingen aanduiden in welke mate hij ermee akkoord ging, en/of in welke mate bepaalde beweringen op hemzelf van toepassing waren. Voorbeelden zijn de mate waarin iemand het gevoel heeft dat zijn bezigheden nuttig zijn; en de frequentie van slaap-

problemen. Met behulp van een factoranalyse werden hieruit vervolgens drie variabelen gededuceerd: *toename van stress, afname van levensvreugde en verslechtering van het lichamenlijk welzijn*. De mate waarin iemand zijn ontslag als psychisch belastend ervoer werd rechtstreeks bevraagd.

Sociale problemen

Hiervoor werd gekeken naar het aantal contacten per week met vrienden en/of kennissen en familie. Na herdefiniëren van de variabele werd hieruit de mate van sociale isolatie bekomen.

Subjectieve kans op hertewerkstelling

Dit is de kans die men zichzelf geeft om werk te vinden in de nabije toekomst. Gemiddeld was deze kans 7 op een schaal van 1 tot 10. Het merendeel van de mensen uit de steekproef zag zijn toekomst op werkvlak dus eerder positief in.

Zoekijverigheid

De zoekijverigheid werd gekwantificeerd a.d.h.v. het aantal sollicitaties dat men al had gedaan op het moment van het invullen van de enquête, sinds men wist dat men ontslagen zou worden.

Controlevariabelen

Ontslagbeleving is een moeilijk te voorspellen proces, zeer afhankelijk van de kenmerken van de persoon in kwestie, de job en externe omstandigheden. Omwille hiervan hebben we ook voldoende aandacht besteed aan de invloed van omgevingsfactoren op de ontslagbeleving. Het overlopen van de determinanten was ook cruciaal voor het eigen onderzoek. Wanneer we de invloed van het opleidingsniveau op de ontslagbeleving wilden isoleren, dienden we goed te weten welke controlevariabelen we in acht moesten nemen.

Uit het bestuderen van de werkloosheidscijfers in Vlaanderen is gebleken dat vrouwen een risico-groep vormen om werkloos te worden en dit ook te blijven. Daarom hebben we geslacht als eerste controlevariabele opgenomen. We hebben hierbij de arbeidsmarktpositie van de partner gevoegd, omdat mensen die alleen kostwinner zijn voor hun gezin, in nauwere schoentjes terecht komen bij hun ontslag dan een alleenstaand, kinderloos iemand. De invloed van leeftijd mochten we zeker ook niet

verwaarlozen, gezien jongeren en ouderen doorgaans minder financiële kopzorgen hebben wanneer ze ontslagen worden, dan mensen van middelbare leeftijd. Deze moeten immers hun lening nog afbetalen en tegelijkertijd een gezin onderhouden. De volgende controlevariabele die we aan onze modellen hebben toegevoegd, was jobtevredenheid, gezien iemand die 's morgens sowieso met tegenzin naar zijn werk vertrok, er weinig of geen problemen mee zal hebben om de deur gewezen te worden. De laatste cruciale controlevariabele is de periode sinds ontslag, gezien eerdere studies hadden uitgewezen dat er eerst een verslechtering van de algemene toestand tot op een bepaald niveau. Dit niveau is doorgaans na een zestal maanden bereikt, waarna de toestand vervolgens gedurende een aantal maanden stabiliseert, omdat men zijn ontslag begint te aanvaarden. Vanaf twaalf maanden na het ontslag begint de algemene toestand van de werkloze persoon opnieuw te verbeteren.

Resultaten

De eerste resultaten wezen op een zwak negatief lineair verband tussen het opleidingsniveau en de mate waarin men het onvrijwillig ontslag als onaangenaam en ingrijpend ervaart (de psychische belasting).

Onze volgende verwachting was dat de psychische belasting van een onvrijwillig ontslag zich doorgaans ook wreekt op psychisch en lichamelijk vlak, weliswaar niet altijd even ernstig. Er was inderdaad gemiddeld een afname van het psychisch en lichamelijk welzijn, maar in tegenstelling tot wat we hadden gedacht, was men naarmate men hogerschoold was, niet méér psychisch en lichamelijk bestand tegen de psychische druk die een onvrijwillig ontslag veroorzaakt. Meer nog, de verslechtering van het psychisch en fysisch welzijn bleek op geen enkele manier afhankelijk te zijn van het opleidingsniveau.

Dezelfde bevinding als bij de psychische belasting kwam terug bij de sociale isolatie. Opnieuw wezen de resultaten op een zwak negatief lineair verband tussen het opleidingsniveau en de mate van sociale isolatie. Ook onze hypothesen met betrekking tot de relatie tussen het psychisch en fysisch welzijn

werden op dezelfde manier bevestigd. Er lijkt sprake te zijn van een zwak negatief lineair verband tussen het opleidingsniveau en de invloed van een verslechtering van de psychische toestand op de afname van het lichamelijk welzijn.

De twee centrale variabelen van ons tweede onderzoeksmodel waren de subjectieve kans op hertewerkstelling en de zoekijverigheid. Hooggeschoolden blijken significant vaker te solliciteren dan laaggeschoolden, maar geven zichzelf wel geen significant grotere kans op hertewerkstelling dan hun laaggeschoolde lotgenoten. Er was evidentie voor een zwak positief lineair verband tussen het opleidingsniveau en de zoekijverigheid. De invloed van het aantal sollicitaties op de subjectieve kans op hertewerkstelling bleek niet afhankelijk te zijn van het opleidingsniveau. Een grotere subjectieve kans blijkt dus niet de (voornaamste) reden te zijn om veel te solliciteren.

Evaluatie van het onderzoek

Er zijn twee mogelijke verklaringen voor de vaststelling dat de verschillen tussen de opleidingscategorieën niet zeer groot zijn. Enerzijds kan de omvang van onze steekproef ons parten spelen. Aan de andere kant is het ook mogelijk dat er gewoonweg geen sterk lineair verband bestaat tussen het opleidingsniveau en het al dan niet moeilijk aanvaarden van een onvrijwillig ontslag. Dit zou te wijten zijn aan het mekaar opheffen van het financiële en het emotionele effect van het verliezen van een job. Naarmate men hoger geschoold is, neemt de financiële druk van het jobverlies namelijk doorgaans af, maar stijgt ook de emotionele binding die men had met de job (cfr. supra). We hebben dit nagegaan.

Er bleek dat een grotere financiële druk de psychische belasting vergrootte, maar dat de financiële druk niet daalde met het opleidingsniveau. De emotionele binding met de job nam evenmin significant toe met het opleidingsniveau, en had evenmin een significant positieve invloed op de mate van psychische belasting.

We besluiten dat er waarschijnlijk een negatief lineair verband bestaat tussen het opleidingsniveau en de mate waarin een onvrijwillig ontslag een nega-

tieve impact heeft op het algemeen welzijn, maar dat dit omwille van onze beperkte steekproef niet tot uiting is gekomen. Bijkomend onderzoek met een ruimere steekproef kan dit bevestigen.

Samenvatting

Het doel van onze studie was te ontdekken of het opleidingsniveau al dan niet een rol speelt bij hoe zwaar iemands ontslag om dragen is. We kunnen onze resultaten als volgt samenvatten. Allereerst moeten we zeggen dat de impact van een onvrijwillig ontslag heel groot kan zijn. Er blijkt een zwak negatief lineair verband te bestaan tussen het opleidingsniveau en de moeite die men heeft om een onvrijwillig ontslag te aanvaarden. Dit hebben we ontdekt zowel wat betreft de mate waarin men het ontslag als onaangenaam en ingrijpend beschrijft, de mate waarin psychische problemen zich uiten

op lichamenlijk vlak, de mate waarin men zich sociaal gaat isoleren, als de ijverigheid waarmee men op zoek gaat naar een nieuwe job. We moeten wel ook erkennen dat wanneer de invloed van het al dan niet behoren tot een bepaalde opleidingscategorie significant was, dit vaak niet echt overtuigend was, met p-waarden net onder de tolerantiegrens van 0,100. Als besluit kunnen we dus stellen dat een onvrijwillig ontslag een enorme klap voor iemand kan zijn, maar dat het opleidingsniveau zeker niet de voornaamste verklaring is voor de grote verschillen in impact van een onvrijwillig ontslag.

*Doris Vermaut
thesisstudent K.U. Leuven
met medewerking van Professor Luc Sels
verbonden aan de K.U. Leuven
faculteit ETEW*